

Nálezové súbory z germánskych sídlisk na juhozápadnom Slovensku s prítomnosťou mincí z druhej polovice 3. storočia

BRANČ, OBJEKT 60

TITUS KOLNÍK – VLADIMÍR VARSÍK – JOZEF VLADÁR

Charakteristika náleziska a jeho výskum

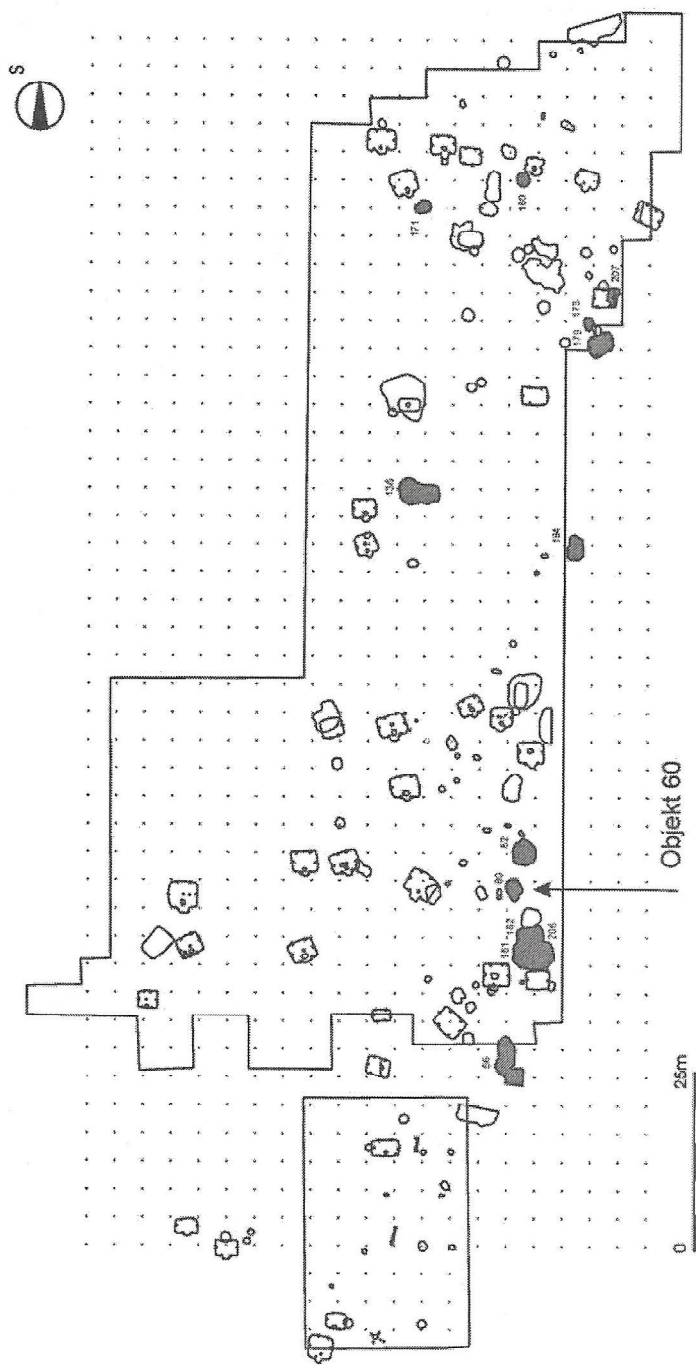
Archeologický výskum v Branči sa uskutočnil v rokoch 1961 – 1962 pod vedením J. Vladára a T. Kolníka. Počas dvojročnej výskumnej sezóny sa odkryla plocha 1,3 ha rozsiahlej polykultúrnej lokality. Z praveku pripomeňme predovšetkým publikované eneolitické sídlisko (Vladár – Lichardus 1968) a pohrebiská zo staršej doby bronzovej (Vladár 1973). Z mladších období sa okrem germánskej osady preskúmalo menšie laténske sídlisko a niekoľko slovanských objektov a hrobov z 9. – 10. storočia (Vladár 1962; 1964).

Sídlisko v Branči leží v jednej z najúrodnejších oblastí juhozápadného Slovenska. Rozprestiera sa na riečnej terase, skláňajúcej sa smerom na východ k pôvodnému korytu rieky Nitry. Súčasný zregulovaný tok je odklonený ďalej na východ. Preskúmaná bola len časť osady v páse širokom 40–80 m a dlhom asi 230 m. Jej prirodzené ohraničenie na východe predstavovala rieka.

Terasa pozdĺž starej Nitry bola veľmi intenzívne osídlená od praveku až dodnes. V dobe rímskej sa tu v nevelkej vzdialenosti od seba reťazovite tiahla skupina rozsiahlych sídlisk. Najbližšie sídlisko poznáme už z katastra samotného Branča, len 2,5 km na sever (Vladár 1962, 309). Opačným smerom sa nachádza známa lokalita Milanovce (dnes Veľký Kýr) vo vzdialenosti 4 km (Kolník 1986, 411–415). Smerom na juh by sme po riečnej terase mohli pokračovať ďalej a v intervale zhruba 3 až 4 km vypočítavať ďalšie významné kvádské náleziská v Komjaticiach, Lipovej – Ondrochove, Bánove atď.

Autori výskumu v Branči zaradili do doby rímskej 130 rôznych objektov. Z nich 40, t. j. takmer jednu tretinu, tvorili polozemnice, najčastejšie s charakteristickou šesť-kolovou schémou. Okrem chát sa preskúmalo 25 hospodárskych alebo zásobných jám a niekoľko rozsiahlych exploatačných jám. Malé oválne piecky, z ktorých sa zachovali spodné časti patria do kategórie kuchynských a chlebových pecí. Najdôležitejšie nálezové súbory sídliska z doby rímskej boli predmetom analýz v nepublikovanej dizertačnej práci (Varsík 1998). Kompletný katalóg všetkých nálezových situácií spolu s nálezmi bol zostavený o dva roky neskôr (Kolník – Varsík – Vladár 2000).

V tristoročnom vývoji sídliska sa podarilo rozoznať tri základné vývojové etapy (Varsík 1998). Branč patrí medzi niekoľko málo kvádskych sídlisk na Slovensku, kde sa import terry sigillaty začína už juhogalským tovarom (Kuzmová – Roth 1988, 21–27; Kuzmová 1997, 70–71). Niekoľko úlomkov z Natalisovej produkcie v Banassacu svedčí o tom, že germánski

Obr. 1 Brané. Odkrytá časť sídliska so zvýraznenými objektami neskororímskej fázy C (chronologické stupne C2-C3/D1).

osadníci tu sídlili už v prvej tretine 2. storočia. Najväčší rozkvet však brančská osada prežíva až o niekoľko desaťročí neskôr. V druhej polovici 2. storočia tu stálo rozsiahle sídlisko, ktorého rozmach už neskoršie vývojové fázy nedosiahli. Do tohto obdobia možno s väčšou či menšou istotou datovať až 16 polozemníc. Rozkvet osady v tomto období je očividný, ak si tento počet porovnáme s 8 polozemnicami z 3. storočia (fáza B: 180/200 – 250/270), či s jednou až dvoma chatami, ktoré boli zaradené do neskororímskeho obdobia (Varsik 1998).

Nálezový súbor z objektu 60 patrí až do posledného obdobia vývoja sídliska (fáza C: 250/270 – druhá polovica 4. storočia), kedy vrcholí tendencia posunu osídlenia smerom k rieke Nitra (obr. 1). V závere 3. a v 4. storočí zostáva osídlený len úzky príbrežný pás. Je pozoruhodné, že do tohto obdobia patrí väčšina rozsiahlych exploatačných jám, v ktorých sa zrejme ako odpad naakumulovalo obrovské množstvo keramických fragmentov. Jedna polozemnica spolu s niekoľkými hospodárskymi objektami sa nachádza na severovýchodnom okraji preskúmanej plochy. Namiesto kumulovanej osady z predchádzajúcich vývojových období tak v neskoršej dobe rímskej prevládol typ rozptýleného sídliska s náznakmi dvorcovej štruktúry.

Objekt 60

Objekt 60 patril medzi spomínané objemné jamy, ktoré boli vykopané pozdĺž brehu rieky Nitra. Je to jama s oválnym pôdorysom, šikmými a smerom nahor sa lievikovite roztvárajúcimi stenami, rovným dnom a lievikovitým ústím (obr. 2:1). Svojím južným okrajom porušovala kostrový hrob z doby bronzovej. Jej výplň bola zvrstvená s vrstvami uhlíkov, spráše a prepálenej mazanice. Rozmery v úrovni zistenia dosahovali 370 x 274 cm, hĺbka 119 cm. Vzhľadom na pravidelný pôdorys a profil išlo pôvodne zrejme o zásobnú jamu, ktorá bola neskôr postupne zasypaná odpadom.

Minca a ďalšie drobné nálezy

Minca z jamy 60 predstavuje podľa určenia E. Kolníkovej antoninianus Claudia II. Gothica z doby jeho panovania v rokoch 268 – 270 (Nálezy III, 1978, 29, č. 83). Odhliadnuc od jedného hlineného kónického praslena (obr. 2: 3) sa iné drobné nálezy v objekte nevyskytli.

Komentár ku keramickému súboru

Na germánskom sídlisku, s dlhým vývojom už od 2. storočia ako v Branči neprekvapuje, že mladšie objekty obsahujú aj primiešanú keramiku staršieho dáta (intrúzia). V objekte 60 možno medzi takúto prímies pokladať úlomok z taniera terry sigillaty Drag. 32 z Rheinabernu (obr. 2: 8) a ďalšie importované (obr. 2: 4–5), ale aj domáce keramické úlomky (obr. 2: 15,18).

Na druhej strane sivá prstencová misa s tmavším poťahom (obr. 2: 9) patrí medzi neskoré tvary, ku ktorým paralely nájdeme v kontextoch 4. storočia viacerých panónskych pohraničných pevností (napríklad Carnuntum: Grünwald 1979, 59, Taf. 52: 10–11). Na maďarskom úseku limitu sú podobné misy evidované od konštantínovských vrstiev až po začiatok 5. storočia (Ad Statuas: Ottományi 1989, 504, Fig. 116: 28–31). Vyskytujú sa však aj medzi neskorým importom na iných kvádskych náleziskách severne od Dunaja (napríklad v Nitre: Březinová a kol. 2003, tab. 24: 6, 52: 6).

Na kruhu toččná germánska keramika nebola v objekte 60 zastúpená.

Pozoruhodný keramický tvar, ktorý už v minulosti vyvolal záujem bádateľov (Kolník 1993), predstavujú kvadratické vaničkovité nádoby. V objekte 60 ich zastupuje fragment dna s ryhovanou výzdobou na vnútornej strane (obr. 2: 13). Zdá sa, že tieto špecifické nádoby sa vyskytovali v germánskom prostredí dlhší časový úsek s ťažiskom v mladšej až neskorej dobe rímskej (Kolník 1993, 113–114).

Medzi ručne formovaným domácim riadom z jamy 60 nájdeme len niekoľko exemplárov, ktoré patria k jemnejšiemu, stolovému riadu. Okrem valcovitého pohárika so zalomenou spodnou časťou (obr. 2: 10) je to fragment z tela hlbšej misy s odsadeným telom pokrytým zvislými širokými žliabkami (obr. 2: 19). Jej povrch bol starostlivo vyleštený. Výzdoba hlbokých mís, terín a urien žliabkovaním vychádza na stredodunajskej germánskej keramike z hlbšej tradície a obzvlášť obľúbená bola už v staršom stupni mladšej doby rímskej (stupeň C1). V súvislosti so žliabkovanou terinou na nôžke z obsahu jamy v juhomoravskom Brode nad Dyjí početné paralely uviedli J. Tejral a D. Jelínková (1980, 402–404, obr. 4: 6). Vázy a teriny zdobené žliabkovaním sú však súčasťou aj veľmi neskorých nálezových komplexov, ktoré patria až do stupňov C3 a C3/D1 neskorej doby rímskej – napríklad v jame I v Kleinmeiseldorfe (Pollak 1980, 54 Taf. 29: 2). Aj z kostrového hrobu v Drösingu, taktiež v dolnom Rakúsku, sa uvádza podobná váza v sprievode ďalšej neskorej svébskej keramiky (Pollak 1980, 21–22, Taf. 10: 10; k datovaniu hrobu aj Tejral 1999, 219). V samotnom Branči sa z viacerých úlomkov podarilo zrekonštruovať hlbokú misu zdobenú zvislými žliabkami z exploatačnej jamy 181/206 (obr. 4: 7), ktorá sa nachádzala v bezprostrednom susedstve objektu 60 a ktorá sa svojím nálezovým inventárom taktiež hlási do neskororímskej fázy C. Medzi výzdobné motívy neskorej germánskej keramiky patria aj oválne jamkovité zahĺbeniny (obr. 3: 4). Opäť z exploatačnej jamy 181/206 uveďme ako paralelu nezvyklú etážovitú nádobu (obr. 4: 6).

Hrubší kuchynský riad zastúpený v objekte 60 z Branču sa skladal z mís s dovnútra vtiahnutým okrajom (obr. 3: 6,10; 4: 1,3), kónickej misy (obr. 4: 2), kónickej misky so šikmo von odsadeným okrajom a s prstovaným ústím (obr. 3: 8) a z esovite profilovaných hrncov, niekedy taktiež s prstovaným ústím (obr. 3: 9,11–14; 4: 4–5). Takéto zloženie keramiky plne korešponduje s nálezovými inventármi z neskorých sídlisk tzv. prechodného horizontu C3/D1 (Tejral 1990, 18–21, Abb. 4–13; Tejral 1999, 220–229, Abb. 13–15, 20–21, 23–24).

Záver a datovanie

Odhliadnuc od primiešaných fragmentov keramiky z 2. až 3. storočia vykazuje inventár z jamy v Branči homogénny a veľmi neskorý charakter. Platí to pre leštenú keramiku zdobenú žliabkami a oválnymi jamkami, ako aj pre hrubšie misovité a hrncovité nádoby. V porovnaní s keramickým súborom z jamy 44 v Bratislave-Trnávke pôsobí nálezový komplex z Branču vyspelejším a neskorším kultúrnym prejavom. Predpokladáme preto, že jeho nahromadenie sa uskutočnilo až v priebehu stupňa C3 neskorej doby rímskej. Jama 60 bola zasypaná pravdepodobne v súvislosti s definitívnym zánikom tohto významného kvádského sídliska, pravdepodobne až v období prechodného horizontu medzi dobou rímskou a dobou sťahovania národov (C3/D1). Minca Claudia II. Gothica sa v tomto prípade dostala do nálezového celku až po pomerne dlhom období používania.

Katalóg nálezov

Obr. 2

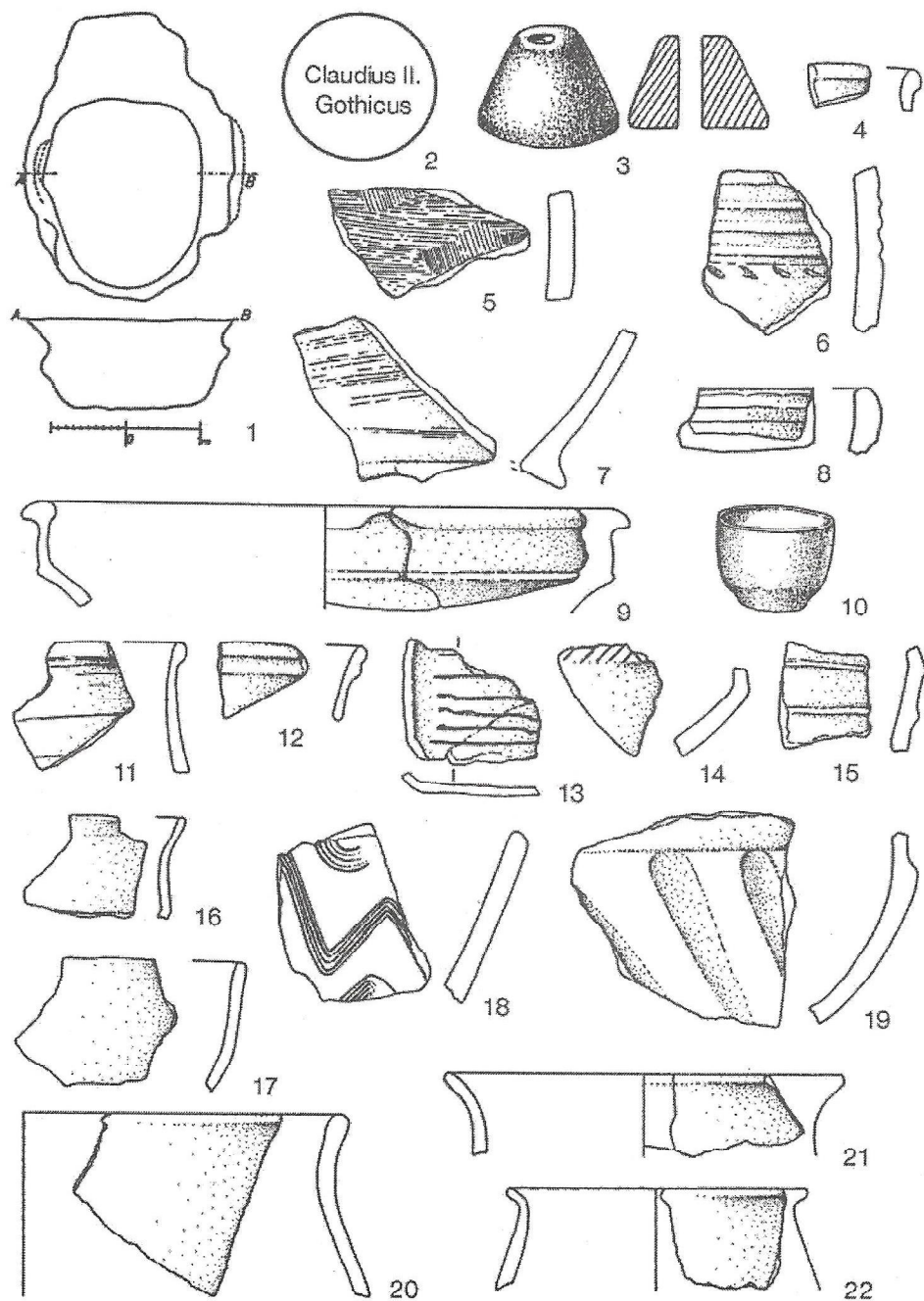
1. Objekt 60. Oválna jama so šikmými stenami, rovným dnom a lievikovitým ústím. Južným okrajom porušovala hrob z doby bronzovej. Výplň: zvrstvená, hlinitá s vrstvami uhlíkov, spráše a mazanice. Rozmery: 370 x 274 cm, hĺ. 119 cm.
2. Mince, antoninianus, Claudius II. Gothicus (268 – 270). Cohen VI, 131, 6; RIC VI 212, 14. Určenie podľa E. Kolníkovej: Nálezy mincí na Slovensku III, Bratislava 1978, 29, č. 83.
3. Praslen, kónický, sivý, jemná hlina s hladným povrchom, max. pr. 3,8 cm, v. 2,4 cm.
4. FO, provinciálno-rímsky, tehlový s červeným poťahom.
5. FS, provinciálno-rímsky, sivý drsný, hrebeňovanie.
6. FS, provinciálno-rímsky, sivý drsný, obežné žliabky a šikmé zárezy.
7. FO, provinciálno-rímsky, sivý jemný s tmavším poťahom.
8. FO, terra sigillata, Drag. 32. Rheinzabern. Určenie: K. Kuzmová.
9. FO, provinciálno-rímsky, prstencová misa, sivá jemná s tmavším poťahom, pr. o. 23 cm.
10. Pohár s valcovitým telom, hnedý, hrubá hlina s drsným povrchom, pr. o. 4,7 cm, pr. d. 2,6 cm, v. 4 cm.
11. FO, provinciálno-rímsky, sivý s čiernym povrchom.
12. FO, čierny, jemná hlina s tuhovaným povrchom, na okraji dve obežné lišty.
13. FD, vanička, sivá, hrubá hlina s hladným povrchom, na dne paralelné ryhy.
14. FS, sivý, jemná hlina s tuhovaným povrchom, nad lomom šikmé ryhy.
15. FS, sivý, hrubá hlina s tuhovaným povrchom, horizontálne lišty.
16. FO, čierny, jemná hlina s tuhovaným povrchom.
17. FO, hnedý, jemná hlina s tuhovaným povrchom.
18. FS, sivý, hrubá hlina s hladným povrchom, rytá lomenica a oblúčiky.
19. FS, sivý, jemná hlina s lešteným povrchom, pod lomom šikmé žliabky.
20. FO, sivý, jemná hlina s lešteným povrchom, pr. o. 25 cm.
21. FO, sivý, jemná hlina s tuhovaným povrchom, pr. o. 16 cm.
22. FO, hnedý, jemná hlina s hladným povrchom, pr. o. 12 cm.

Obr. 3

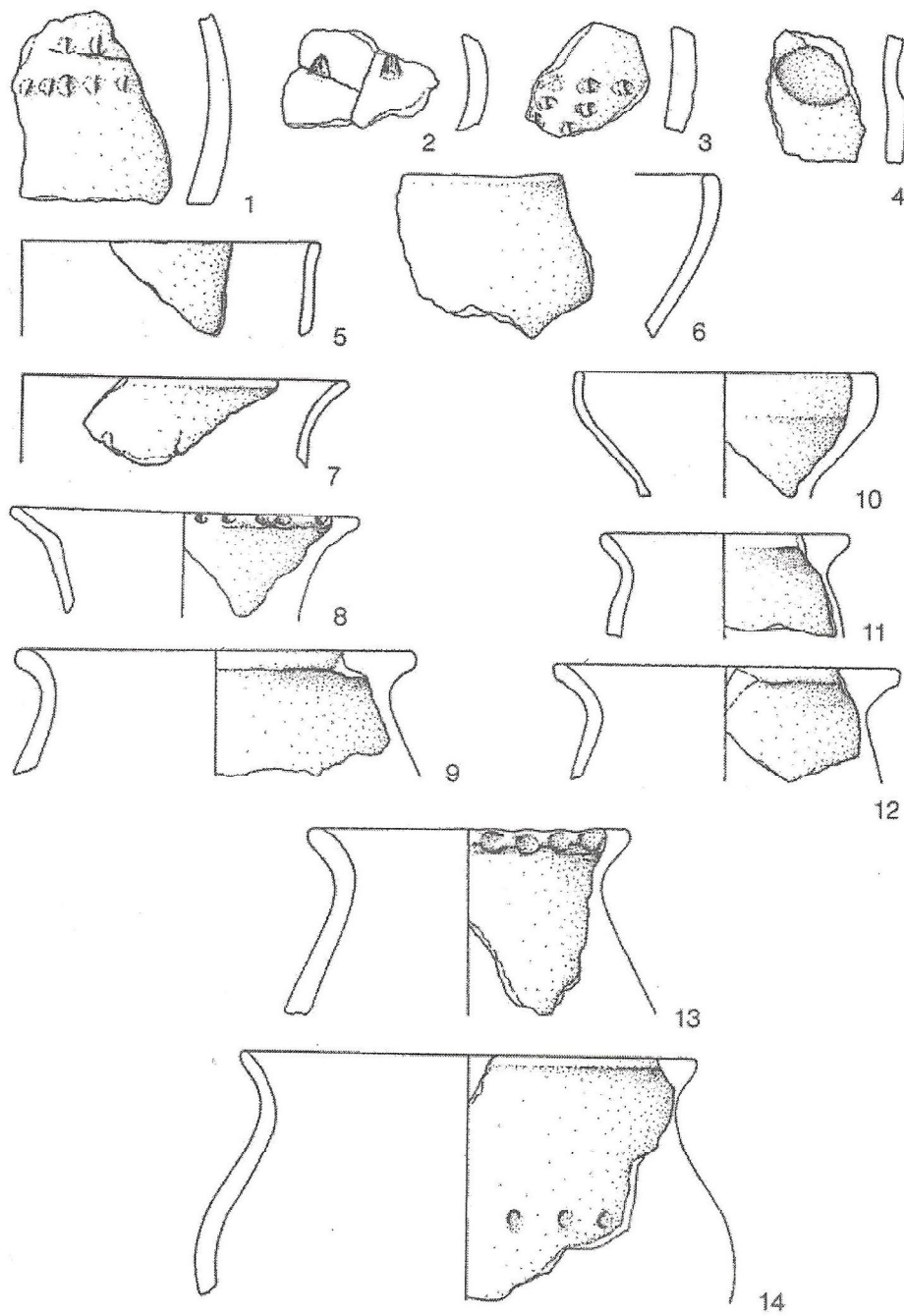
1. FS, sivý, hrubá hlina s hladným povrchom, vpichy prstom.
2. FS, sivý, hrubá hlina s hladným povrchom, trojuholníkové vpichy.
3. FS, sivý, hrubá hlina s lešteným povrchom, vpichy prstom.
4. FS, hnedý, hrubá hlina s hladným povrchom, vtlačená jamka.
5. FO, sivý, jemná hlina s tuhovaným povrchom, pr. o. 23 cm.
6. FO, misa s dovnútra vtiáhnutým okrajom, čierna, hrubá hlina s tuhovaným povrchom.
7. FO, sivý, jemná hlina s tuhovaným povrchom, pr. o. 26 cm.
8. FO, misa so šikmo odsadeným a prstovaným okrajom, čierna, hrubá hlina s drsným povrchom, pr. o. 14 cm.
9. FO, hrniec, sivý, hrubá hlina s hladným povrchom, pr. o. 15,5 cm.
10. FO, misa s dovnútra vtiáhnutým okrajom, hnedá, jemná hlina s hladným povrchom, pr. o. 12 cm.
11. FO, hrnček, sivý, hrubá hlina s hladným povrchom, pr. o. 9,5 cm.
12. FO, hrniec, sivý, hrubá hlina s hladným povrchom, pr. o. 13,5 cm.
13. FO, hrniec s prstovaným okrajom, sivý, hrubá hlina s drsným povrchom, pr. o. 12,5 cm.
14. FO, hrniec, sivý, hrubá hlina s hladným povrchom, rad vpichov prstom, pr. o. 18 cm.

Obr. 4

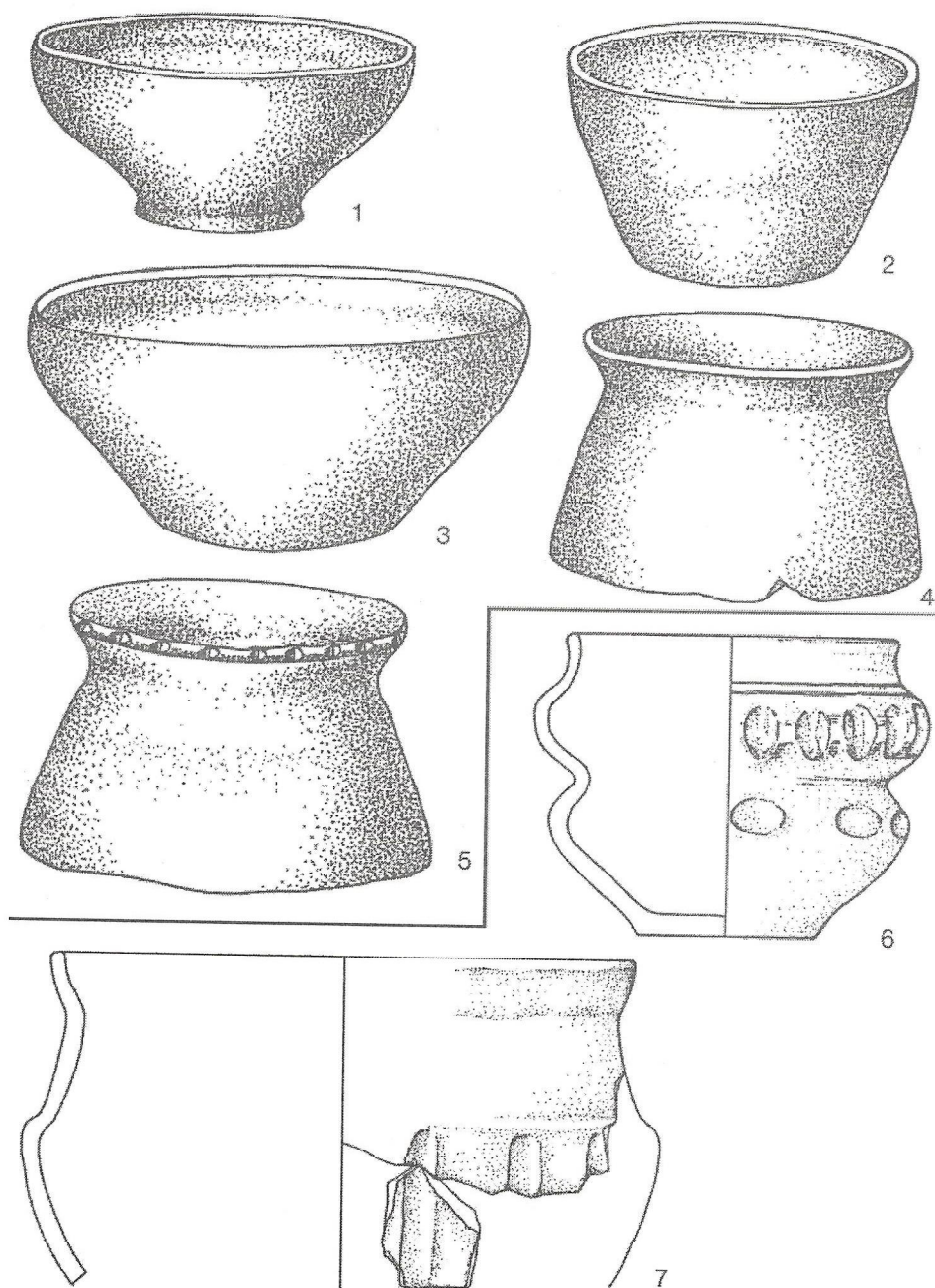
1. Misa s dovnútra vtiáhnutým okrajom, sivá, hrubá hlina s hladným povrchom, pr. o. 23 cm, pr. d. 9 cm, v. 9,8 cm.
2. Misa kónická, hnedá, hrubá hlina s hladným povrchom, pr. o. 21 cm, pr. d. 12 cm, v. 12 cm.

Obr. 2 Branč, objekt 60. 1 objekt 60; 2 bronz; 3 hlina; 4-22 keramika. Mierka: 3-4 = 1:2; 5-22 = 1:3.

Obr. 3 Branč, objekt 60. 1-14 keramika. Mierka = 1:3.

Obr. 4 Branč, objekt 60: 1–5 keramika; nejednotná mierka. Objekt 181/206: 6–7 keramika; mierka = 1:3.

3. Misa s dovnútra vťahnutým okrajom, sivohnedá, hrubá hlina s hladným povrchom, pr. o. 10,5 cm, pr. d. 9,7 cm, v. 8,8 cm.
4. Hrnec, sivý, hrubá hlina s hladným povrchom, pr. o. 13,6 cm.
5. Hrnec s prstovaným okrajom, sivý, hrubá hlina s hladným povrchom, pr. o. 13,5 cm.

LITERATÚRA

- BŘEZINOVÁ, G. A KOL. 2003: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách stavenísk Shell a Baumax. Katalóg. Arch. Slovaca Monogr. Cat. 9. Nitra, s. 19–38.
- DROBERJAR, E. – KAZDOVÁ, E. 1993: Das Brandgräberfeld aus der römischen Kaiserzeit von Šitbořice in Mähren. I. Die Quellen. Časopis Moravského Muz. Brno. Vědy společenské 78, Brno, s. 97–149.
- GRÜNEWALD, M. 1979: Die Gefässkeramik des Legionslager von Carnuntum (Grabungen 1968 – 1974). RLÖ 29, Wien.
- KOLNÍK, T. 1980: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei I. Arch. Slovaca. Fontes 14. Bratislava.
- KOLNÍK, T. 1986: Römische Stationen im slowakischen Abschnitt des nordpannonischen Limesvorlandes. Arch. Rozhledy 38, s. 411–434.
- KOLNÍK, T. 1993: K výskytu, etnickému určení a funkcii kvadratických a vaničkovitých misiek z doby římskej na Slovensku. In: Východoslovenský pravek 4. Košice, s. 111–116.
- KOLNÍK, T. – VARSÍK, V. – VLADÁR, J. 2000: Branč. Nepoch. katalóg nálezov. Bratislava – Nitra.
- KUZMOVÁ, K. 1997: Terra Sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes. Arch. Slovaca Monogr. Fontes 14. Nitra.
- KUZMOVÁ, K. – ROTH, P. 1988: Terra sigillata v barbariku. Nálczy z germánských sídlisk a pohrebísk. Mat. Arch. Slovaca 9. Nitra.
- NÁLEZY III, 1978: Hlinka, J. – Kolníková, E. – Kraskovská, L. – Novák, J.: Nálezy mincí na Slovensku III. Bratislava.
- OTTOMÁNYI, K. 1989: Late Roman Pottery. In: The Roman Fort at Ács – Vaspusza (Hungary) on the Danubian limes. Ed. D. Gabler. BAR, Int. Series, Oxford, s. 492–570.
- POLLAK, M. 1980: Die germanischen Bodenfunde des 1. bis 4. Jh. n. Chr. im nördlichen Niederösterreich. Wien.
- TEJRAL, J. 1990: Archäologischer Beitrag zur Erkenntnis der völkerwanderungszeitlichen Ethnostrukturen nördlich der mittleren Donau. In: Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern, Teil 2. Hrsgb. H. Friesinger – F. Daim. Wien, s. 9–87.
- TEJRAL, J. 1999: Archäologisch-kulturelle Entwicklung im norddanubischen Raum am Ende der Spät-kaiserzeit und am Anfang der Völkerwanderungszeit. In: L'Occident romain et l'Europe centrale au debut de l'époque des Grandes Migrations. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 13. Brno, s. 205–271.
- TEJRAL, J. – JELÍNKOVÁ, D. 1980: Nové nálezy z doby římské v Brodč nad Dyjí. Arch. Rozhledy 32, s. 394–412.
- VARSÍK, V. 1998: Štruktúra germánských sídlisk z 2. – 3. storočia na juhozápadnom Slovensku (Branč a Vefký Meder). Nitra. Nepochikovaná dizertačná práca.
- VLADÁR, J. 1962: Výskum v Branči pri Nitre v roku 1961. Arch. Rozhledy 14, s. 308–327.
- VLADÁR, J. 1964: Archeologický výskum v Branči pri Nitre v rokoch 1961 – 1962. Arch. Rozhledy 16, s. 63–101, 113.
- VLADÁR, J. 1973: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Arch. Slovaca, Fontes 12. Bratislava.
- VLADÁR, J. – LICHARDUS, J. 1968: Erforschung der frühneolithischen Siedlungen in Branč. Slov. Arch. 16, s. 263–352.

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2005

ISBN 80-8060-174-7

